

**ՍՓՅՈՒՌԻ ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ
ԵՎ ՆՈՐ ՄԻԳՐԱՆՏՆԵՐԻ ԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ**

Միհրան Գալստյան

Պատմական գիտությունների դոկտոր
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ
ՀՀ, Երևան, Չարենցի 15
Էլ. հասցե՝ akoonk@yahoo.com

Գայանե Հակոբյան

Պատմական գիտությունների թեկնածու
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ
Էլ. հասցե՝ gayik20@gmail.com
Հոդվածը ներկայացվել է 10.03.2022, գրախոսվել է 13.07.2022, ընդունվել է տպագրության 12.12.2022
DOI: 10.53548/0320-8117-2022.3-193

Ներածություն

Հետխորհրդային Հայաստանից բնակչության աճող միգրացիոն հոսքերը տարբեր երկրներում առաջացնում են մի շարք խնդիրներ ոչ միայն ընդունող հասարակությունների, այլև արդեն ձևավորված հայ համայնքների և նոր միգրանտների միջև: Արտերկրի հայության ավանդական և ժամանակակից հատվածների միջև համագործակցությունն ու համերաշխությունը կազմակերպված և ուժեղ սփյուռքի գրավականն են: Հետևաբար այդ խնդրի ուսումնասիրությունը գործնական տեսանկյունից ունի արդիական նշանակություն՝ հարուստ նյութ տրամադրելով հայկական սփյուռքի հետազոտական խնդիրների ուսումնասիրությանը:

Պատմական և ժամանակագրական առումով սփյուռքի ավանդական համայնքների ձևավորման և դրանում գործող կառույցների հարցերն ակադեմիական գրականության մեջ լավ ուսումնասիրված թեմաներից են: Արտերկրում հայկական համայնքների ձևավորումը տեղի ունեցավ Թուրքիայի՝ հայերի նկատմամբ իրականացրած ցեղասպանությունից հետո: Այդ արհավիրքից փրկվածների որոշ մասը բռնի տեղահանվեց և բնակություն հաստատեց Մերձավոր Արևելքի երկրներում, Եվրոպայի մի շարք երկրներում և ԱՄՆ-ում: Ազգային ինքնագիտակցությունն ու մշակույթի պահպանման

անհրաժեշտությունը էթնիկ խմբի անդամներին դրդեցին համախմբման տարատեսակ ձևերի: Սակայն պետք է նշել, որ ոչ բոլոր դեպքերում է էթնիկ համախմբումը հանգեցնում համայնքի ձևավորման: Համայնքի գաղափարը բազմազան և համակցված երևույթ է: Այն արձարծում է ինքնության և պատկանելության, այլ հանրությանների հետ ընդհանրությունների և տարբերությունների, տվյալ սոցիալական միջավայրում ներառելու և արտամղման հարցեր¹:

Սփյուռքի առավել նշանակալի համայնքներում ձևավորվեցին կուսակցական, հոգևոր, կրթամշակութային, բարեգործական և այլ կառույցներ, որոնք, ստեղծելով ներազգային կենսագործունեության միջավայր, ցանցային համակարգով ձևավորեցին համահայկական կազմակերպություններ: Դրանք առաջին հերթին հայ ազգային կուսակցություններն էին ու ՀԲԸՄ-ն՝ իրենց շուրջ կամ իրենց կից ձևավորված բնագավառային կառույցների համահայկական ցանցով²: Համասփյուռքյան ցանցի ձևավորմանը նպաստեց նաև այն հանգամանքը, որ հատկապես Մերձավոր Արևելքի, նաև Եվրոպայի համայնքներից հայերը տեղափոխվեցին ԱՄՆ՝ շարունակելով նույն գործունեությունը և պահպանելով կապն իրենց ծագման համայնքների հետ:

Սփյուռքի գրականության մեջ այս խմբերը և նրանց ձևավորած համայնքները հիշատակվում են որպես «ավանդական» կամ «դասական» սփյուռք: Դասական սփյուռքի հայեցակարգը կառուցված է էթնիկ պատկանելության, բռնի տեղահանման, ինչպես նաև հայրենիքի նկատմամբ կողմնորոշման շուրջ³: Խ. Թոլոյանը կարևորում է սոցիալական, մշակութային և քաղաքական էլիտաների աշխատանքը, որոնք պատասխանատու են սփյուռքի ինքնությունների ստեղծման կազմակերպված և գիտակցված ջանքերի գործադրման համար: Կայացած, ավանդական համայնքներն ունեն կարևոր գործառույթներ. դրանք են, օրինակ, ինքնության պահպանման միջավայրի ձևավորումը⁴, համայնքային ինստիտուտների առկայությունը⁵, ազգային խնդիրներին հետամուտ լինելը⁶, կապը հայրենիքի հետ⁷ և այլն:

¹ Bell, Newby 1971, 262, Cater, Jones 1989, 260, Delanty 2003, 227.

² Եղիազարյան 2017, 54-55:

³ Armstrong 1976, 393-408.

⁴ Safran 2003, 437-441, Sheffer 2003, 173-179.

⁵ Tölölyan 1991, 3-7.

⁶ Sheffer 2003, 202-215.

⁷ Sheffer 2006, 121-145.

Խ. Թուլյանը, զուգահեռներ անցկացնելով «սփյուռք» հասկացության նախկին և ներկա բովանդակային ըմբռնումների միջև, նշում է, որ եթե նախկինում այն հիմնականում տարածվում էր բռնի տեղահանումների հետևանքով հայրենիքը լքած խմբերի վրա, ապա մեր ժամանակներում այդ հասկացությունն ունի ավելի լայն իմաստ և ընդգրկում է նաև «ներգաղթյալ», «հայրենիքից վտարված», «փախստական», «աշխատանքային միգրանտ», «աքսորված համայնք», «էթնիկ համայնք» և այլ կատեգորիաներ⁸: Այս մոտեցմամբ նա կարևորում է սփյուռքյան համայնքների ոչ միատարր լինելու խնդիրը: Սփյուռքի փորձի, ներհամայնքային տարբերությունների գաղափարին և դրա միջոցով սփյուռքի բազմազանության ճանաչման հարցին անդրադարձել են նաև այլ հեղինակներ⁹: Սփյուռքի հայ ավանդական համայնքը միատարր չէ. այն իր հերթին բաժանվում է մի շարք ենթահամայնքների: Նրանց մի մասը համախմբվելու, ենթամշակութային առանձնահատկությունները, սովորույթները պահպանելու և սերունդներին փոխանցելու նպատակով ինքնակազմակերպվել և ստեղծել է հայրենակցական միություններ:

Սփյուռքի ներհամայնքային բազմազանության խնդիրն է՛լ ավելի ընդգծվեց, երբ այն սկսեց համալրվել տնտեսական և այլ պատճառներով հետխորհրդային Հայաստանից արտագաղթած բնակչությամբ: Ըստ միգրացիայի հիմնախնդիրներով զբաղվող մասնագետների գնահատականների՝ 1988-2019 թթ. Հայաստանից արտաքին միգրացիոն բացասական մնացորդի մեծությունը կազմել է շուրջ 1600-1700 հազար մարդ¹⁰, և այդ տեղաշարժերի 90%-ը 2020 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ ուղղվել է Ռուսաստանի Դաշնություն, իսկ մնացածը՝ ԱՊՀ այլ երկրներ, եվրոպական երկրներ, ԱՄՆ, Կանադա և այլն¹¹:

Հայաստանի անկախությունից հետո արտերկրում հաստատված հայերին գրականության մեջ բնորոշում են որպես նոր սփյուռք: Ի տարբերություն ավանդական սփյուռքի՝ Հայաստանից մեկնած հայերը չեն ունեցել համայնքային-մշակութային կյանքով ապրելու փորձ, չեն եղել անդրազգային կազմակերպությունների անդամ: Բացի դրանից, հայերի այդ երկու հատվածների միջև կան լեզվական, մշակութային, կրոնի և եկեղեցու նկատմամբ

⁸ Tölölyan 1996, 3-36.

⁹ Hall 1990, 222-237.

¹⁰ Եգանյան 2020, 52-66:

¹¹ Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու 2020:

վերաբերմունքի տարբերություններ, որ խոչընդոտում են ավանդական համայնքի և նոր միգրանտների միջև համագործակցությունը:

Հոդվածում նպատակ է դրված քննարկել Հայաստանից արտագաղթած միգրանտների նոր խմբերի հարաբերությունները սփյուռքի ավանդական համայնքների հետ, վերլուծել ավանդական կառույցներում նրանց ներառվածության, համագործակցության, նրանց ցուցաբերած աջակցության խնդիրները և վեր հանել այդ հարցում գոյություն ունեցող խոչընդոտները: Հետխորհրդային Հայաստանի արտագաղթի հիմնախնդիրները հետազոտելու նպատակով 2021 թ. Հայաստանի բոլոր մարզերի 20 քաղաքային, 37 գյուղական բնակավայրերում և Երևանում կատարվել են հարցումներ¹²: Ծրագրի թիրախային խումբ են համարվել Հայաստանում գտնվող այն ընտանիքները, որոնց անդամների մի մասը արտագաղթել և բնակություն է հաստատել արտերկրում: Նաև փորձագիտական հարցազրույցներ են անցկացվել տարբեր մասնագետների և գերատեսչությունների շրջանում, մասնավորապես ՀՀ ԱԺ ԿԳՄՍ հանձնաժողովի, ՀՀ ՏԿԵՆ միգրացիոն ծառայության, Սփյուռքի գործերի հանձնակատարի գրասենյակի, մարզպետարանների համապատասխան վարչության, ժողովրդագիրների, վիճակագիրների, սփյուռքագետների, տնտեսագետների հետ:

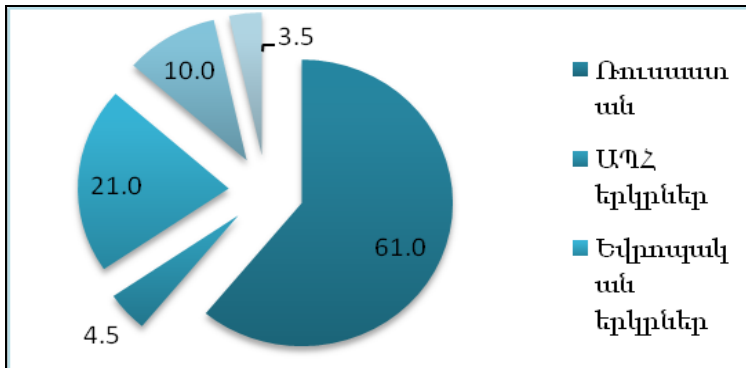
Սփյուռքի ավանդական կառույցների և նոր արտագաղթածների առնչությունների շրջանակները

Ըստ քանակական հետազոտության արդյունքների՝ 639 ընտանիքից 1259 անձ արտագաղթել և մշտական բնակություն է հաստատել արտերկրում: Ինչպես տեսնում ենք գծանկարից, հայ միգրանտների համար նպատակակետ երկիրը Ռուսաստանի Դաշնությունն է: Այնուհետև մեծ թիվ են կազմում եվրոպական երկրներ¹³, ապա ԱՄՆ և Կանադա արտագաղթած հայերը: Որոշակի տոկոս են կազմում նաև ԱՊՀ (Ուկրաինա, Բելառուս, Ղազախստան և այլն) և այլ երկրներ (Վրաստան, Չինաստան, Հնդկաստան և այլն) արտագաղթած ընտանիքները¹⁴:

¹² Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ գիտության կոմիտեի տրամադրած ֆինանսական աջակցությամբ՝ 20TTSH.040 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակում:

¹³ Եվրոպական երկրների մեջ առաջին տեղում Գերմանիան է (33,8%), ապա Ֆրանսիան (22,8%), Իսպանիան (12,5%), Բելգիան (5,9%), Հունաստանը (5,9%), Լեհաստանը (5,2%), Նիդեռլանդները, Շվեյցարիան, Անգլիան և այլն:

¹⁴ Ցածր ցուցանիշի պատճառով հոդվածում առաջադրված խնդիրները քննարկելիս առանձին չի դիտարկվի այս երկրների օրինակը:

Գծանկար. Արտագաղթի երկիրը, %

Բերված վիճակագրական տվյալները փաստում են, որ Հայաստանից արտագաղթի պատճառով արտերկրի հայ ավանդական համայնքների կողքին հաստատվում են միգրանտների նոր խմբեր, որոնք հետագայում ձևավորում են առաջիններից տարբերվող սոցիալ-մշակութային նոր տարածք. տեղի է ունենում սոցիալական իրականության ընկալման վերախմաստավորում՝ նոր միջավայրում հանգեցնելով խմբային կենսաձևի¹⁵ և ներփակման գործընթացների: Հայկական սփյուռքում նոր միգրանտների խմբային կենսաձևին և ավանդական սփյուռքի կառույցների հետ հարաբերություններին անդրադարձել է նաև փորձագետը. «Միգրացիոն այն հոսքը, որ տեղի ունեցավ 90-ականներից սկսած, առկա է աշխարհի տասնյակ երկրներում: Մենք սա կարող ենք տեսնել նաև ավանդական հայկական համայնքների կազմակերպությունների կողքին զանգվածաբար նոր՝ համայնքային, մշակութային, բարեգործական, կրթական կառույցների ձևավորման տեսքով: Կան ավանդաբար գործող կառույցներ, և կան կառույցներ, որոնք 10-20 տարվա պատմություն ունեն. սրանք հայաստանցիների շերտն են ներկայացնում: Որոշակի չըմբռնվածություն կա հին և նոր համայնքների միջև. սա նկատելի է որոշ տեղերում: Դա պայմանավորված է նոր մեկնած հայաստանցիների ոչ լիարժեք ինտեգրմամբ, գիտության, մշակույթի, քաղաքականության, հասարակական կյանքի, տեղական կառավարման մարմիններում դեռևս ընդգրկված չլինելու, նաև միգրանտների անօրինական և փախստականի կարգավիճակում գտնվելու հանգամանքներով, որոնք հակասություններ են բերում հին և նոր հայության խմբերի միջև» (փորձագիտական հար-

¹⁵ Brubaker 2002, 163-189.

ցազրույց Սփյուռքի գործերի գլխավոր հանձնակատարի գրասենյակի մասնագետի հետ):

Նոր միգրանտների և սփյուռքի գործող կառույցների հետ հարաբերությունների հարցը պարզելու նպատակով հարցազրույցի մասնակիցներին տրված՝ «Ինդիում եմ ասել, թե ինչպե՞ս են կապված տեղի հայկական համայնքի հետ» հարցի պատասխաններից կարելի է եզրակացնել, որ այն կրում է հատվածային բնույթ, և մի քանի հարցերի շուրջ է, որ համագործակցության այդ ցուցանիշը բարձր է: Ինչպես ցույց են տալիս քանակական ցուցանիշները, արտագաղթածների՝ **համայնքային որևէ կազմակերպությանն անդամակցելու** միջին ցուցանիշը չի գերազանցել 6.3%-ը (աղ.): Համայնքային կառույցներին ֆորմալ անդամակցելու ցուցանիշը համեմատաբար բարձր է ԱՄՆ-ում և Կանադայում (9,7%): Եվրոպական երկրներում այն կազմում է 6,6%, ամենացածրը ՌԴ-ում է՝ 5.3%:

Այս ցուցանիշներից կարող ենք եզրակացնել, որ նրանց անդամակցությունը ավանդականի կառույցներին թույլ է, որը բացատրվում է վերջիններիս պահպանողական գործունեությամբ, միգրանտների՝ համայնքային կյանքի մասնակցության փորձի պակասով, ինչպես նաև միգրանտների՝ իրենց սոցիալական ցանցերում մնալու հանգամանքով, որը հանգեցնում է խմբային, իսկ որոշ գնահատականներով՝ նաև անհատականացված գործելաոճի: Նման դիտարկում է կատարել նաև ծրագրի փորձագետներից մեկը. «...Որոշ դեպքերում նախընտրելի է լինել անհատ, քան թե համայնքի ներկայացուցիչ, որն էլ բերում է համայնքից կտրվելուն: Եվ այսօրվա Սփյուռքը դառնում է անհատների հավաքածու, որի անդամներն ունեն հայկական ազգանուն, այլ ոչ թե հեղեղաբանական Սփյուռք» (հարցազրույց սոցիոլոգ-փորձագետի հետ):

Ամերիկյան և եվրոպական երկրների պարագայում նաև ավանդական սփյուռքի և նոր արտագաղթածների արժեքային և աշխարհայացքային տարբերություններն են պատճառը, որ վերջիններս չեն ինտեգրվում սփյուռքյան համայնքային կազմակերպություններին: Այդ կարծիքն առկա է նաև փորձագիտական գնահատականներում. «Ավանդական սփյուռքն արժեքային ուրիշ համակարգ ունի ձևավորված, քան նոր սփյուռքը: Այդ առումով իրենց մոտ անտառնիստական բաներ կան, որը գուցե թե սոցիալ-մշակութային ադապտացիային բացարձակապես չի նպաստում» (հարցազրույց միգրացիայի հիմնախնդիրներով զբաղվող փորձագետի հետ):

Աղյուսակ. Հայ համայնքի հետ առնչության ձևերը՝ ըստ արտագաղթի երկրի (%)

Առնչության ձևերը	Ընդհանուր	Արտագաղթի երկիրը		
		Ռուսաստան	Եվրոպական երկրներ	ԱՄՆ և Կանադա
Անդամակցում են որևէ համայնքային կազմակերպության	6,3	5,3	6,6	9,7
Երեխաները հաճախում(ել) են կիրակնօրյա դպրոց	8,9	7,2	9,8	16,1
Հայ համայնքը ֆինանսական աջակցություն է ցուցաբերել	2,8	2,7	4,1	3,2
Հայ համայնքը ոչ ֆինանսական աջակցություն է ցուցաբերել	6,4	3,4	12,3	9,7
Մասնակցել են համայնքային միջոցառումներին	26,9	24,1	32,0	33,9
Մասնակցել են հայ համայնքի կազմակերպած ակցիաներին, ցույցերին	21,3	17,0	29,5	37,1
Մասնակցել են հայ համայնքի կազմակերպած դրամահավաքներին	32,9	30,5	34,4	54,8

Համայնքային կազմակերպություններին ֆորմալ անդամակցելու ցուցանիշը, ինչպես արդեն նշեցինք, ամենացածրն է ՌԴ-ում (աղ.), որտեղ համայնքային կառույցները չունեն հարուստ պատմություն և ձևավորվել են վերջին 30 տարիների ընթացքում (օրինակ՝ Ռուսաստանի հայերի միությունը): Միայն ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո Ռուսաստանի հայությունը կանգնեց համայնքային միավորներ ձևավորելու անհրաժեշտության առաջ, քանզի խորհրդային շրջանում ՌԴ հայությունն իրեն սփյուռք չէր ընկալում այն պատճառով, որ հայության հայրենաբնակ հատվածի հետ մեկ պետության՝ ԽՍՀՄ-ի քաղաքացի էր¹⁶: Համայնքային ինստիտուտների ձևավորումը ՌԴ-ում ընթացավ հայաշատ բնակավայրերում համայնքային մարմինների ստեղծման ճանապարհով: Այսօր, սակայն, միգրանտները Ռուսաստան

¹⁶ Арутюнян 2011, 154.

առավել մոտ են ընկալում մշակութային ընդհանրությունների տեսանկյունից, որի հետևանքով համայնքային կազմակերպություններին անդամակցելու և նրանց առաքելությանը հետևելու հարցը խիստ չի դրված: Համայնքային կառույցների առաքելության մեջ ամրագրված ինքնության պահպանման միջավայրի ձևավորման գործառույթն էլ երկրորդային է դառնում, քանզի այդ պահանջմունքը հայերը բավարարում են հաճախակի Հայաստան այցելելով, ամռանը երեխաներին հարազատների մոտ ուղարկելով: Համայնքների շուրջ համախմբված է հայության փոքր մասը նաև այն պատճառով, որ ճնշող մեծամասնությունը, զբաղված լինելով ընտանիքի գոյության համար անհրաժեշտ միջոցներ հայթայթելով, կարծես բավարարվում է միայն տոներին և այլ համահայկական միջոցառումներին մասնակցելով:

Հայ համայնքն արտերկրում ստանձնում է կարևոր դեր նաև արտագաղթած ընտանիքների երեխաների կրթական և ինքնության պահպանման հարցերում, որոնք հիմնականում եվրոպական մի շարք երկրներում և ԱՄՆ-ում իրականացվում են եկեղեցու կամ հասարակական, բարեգործական կազմակերպությունների միջոցով: Ըստ հետազոտության ցուցանիշների՝ հարցման մասնակիցների ողջ համախմբությունից միգրանտների միայն 8,9% ընտանիքներում են երեխաները հաճախել/հաճախում կիրակնօրյա դպրոց: Բերված ցածր ցուցանիշները կարող են պայմանավորված լինել Հայաստանից տեղափոխված ընտանիքների երեխաների մի մասի հայերեն իմացության, ինչպես նաև հետագայում կրթություն ստանալու և աշխատանք գտնելու նպատակով օտար լեզվի իմացությանը նախապատվություն տալու հանգամանքներով: Մեր փորձագետներից մեկի գնահատմամբ՝ այդ իրավիճակը պայմանավորված է նաև նոր միգրանտների զբաղվածության խնդրով, որոնք ժամանակ չունեն համայնքային կազմակերպությունների աշխատանքներին մասնակցելու և երեխաների ինքնության պահպանության հարցերով ավելի շատ զբաղվելու. *«Գլխավոր խնդիրներից մեկը նաև համայնքային կառույցներում՝ մշակութային, բարեգործական, կրթական և այլն, երիտասարդության ցածր ներգրավվածությունն է: Բայց սա ունի իր պատճառները: Այնպես չէ, որ այդ կառույցները գրավիչ չեն, խթանող ծրագրեր և միջոցառումներ չեն անում, այլ մարդիկ ներառված են կյանքի տարբեր խնդիրների ու հարցերի շրջանակի մեջ և չունեն այդ ժամանակը»* (հարցազրույց Սփյուռքի գործերի գլխավոր հանձնակատարի գրասենյակի մասնագետի հետ):

Եթե ըստ երկրների դիտարկենք հարցը, ապա կտեսնենք գրեթե նույն օրինաչափությունը. կիրակնօրյա դպրոց ավելի շատ հաճախում են/հաճախել են ԱՄՆ և Կանադա, ավելի քիչ՝ ՌԴ արտագաղթած ընտանիքների երեխաները (աղ.): ԱՄՆ-ում առկա է կրթական հաստատությունների համեմատաբար

լավ ցանց, և 16,1% ընտանիքների երեխաներ հաճախել են կիրակնօրյա դպրոց՝ սովորելով մայրենի լեզու, հայոց պատմություն, գրականություն, երգ ու պար և այլն: «Հայաստանից նոր մեկնածները աշխուժացրել են նաև լեզվի իմացության մակարդակը: Երբեմն արևմտահայերենի և արևելահայերենի խառնված տարբերակն է հանդիպում, բայց այսօրեղ դպրոցների ցանցը բավականին լայն է, իսկ տիրապետողների մակարդակը՝ բարձր» (հարցազրույց Սփյուռքի գործերի գլխավոր հանձնակատարի գրասենյակի մասնագետի հետ):

Եվրոպական որոշ երկրներում նույնպես ակտիվ են կիրակնօրյա դպրոցները, որոնց նկատմամբ, ըստ մեր քանակական հետազոտության տվյալների, հետաքրքրություն ցուցաբերել է 9,8% ընտանիք: Այստեղ հայապահպանությունը կարևոր դիրքերում է՝ հաշվի առնելով նաև համայնքային կազմակերպությունների, եկեղեցու ակտիվությունը, եկեղեցուն կից տարբեր դպրոցների և խմբակների առկայությունը:

ՌԴ-ում, բացի հանրակրթական որոշ դպրոցներում դասավանդվող հայերենից, կիրակնօրյա դպրոցների տրամադրած գիտելիքներից օգտվել են 7,2% ընտանիքների երեխաները: Այս հարցում փորձագետները կրկին ընտանիքի գործոնն են կարևորում. «Ընտանիքների մեծ մասը, որոնք հայրկապես նոր կամ ոչ հեռավոր անցյալում են տեղափոխվել ՌԴ, բախվելով սոցիալ-տնտեսական և այլ խնդիրների, զբաղված լինելով նաև իրենց աշխատանքով, ընտանիքի հոգսերով, այս խնդիրը բարձիթողի են մատնել: Եվ որոշակիորեն նկատելի է, որ ՌԴ հայ համայնքը կամ նոր սերունդը մայրենի լեզվին տիրապետում է կա՛մ կենցաղային մակարդակով, կա՛մ բարբառային մակարդակով, կա՛մ հասկանում է, բայց չի կարողանում խոսել» (հարցազրույց Սփյուռքի գործերի գլխավոր հանձնակատարի գրասենյակի մասնագետի հետ): «Ռուսաստանում երեխաները բացարձակապես հայերենին չեն տիրապետում, և իրենք միայն ռուսերեն են խոսում: Չնայած որ ծնողը կարող է նույնիսկ ռուսերեն չիմանա, բայց երեխան շատ լավ ռուսերեն գիտի» (հարցազրույց ՀՀ ՏԿԵՆ միգրացիոն ծառայության մասնագետի հետ):

Արտագաղթի երկրում միգրանտները նաև բազմաթիվ խնդիրների են բախվում, որոնք մեղմացնելու համար փնտրում են հենման կետեր: Դրան-

ցից մեկը նաև ձևավորված հայ համայնքից որևէ **օժանդակության ակնկալումն է**: տվյալ դեպքում կարելի է կարծել, որ համայնքը նրանց համար դառնում է «սոցիալական կապիտալ», որը, ըստ Պ. Բուրդիեի, կարող է տրամադրել փաստացի կամ հավանական ռեսուրսներ¹⁷: Նման պարագայում սփյուռքյան համայնքային կառույցներն ունեն բավականաչափ ռեսուրսներ՝ նոր միգրանտներին ոչ միայն նյութական, այլև ոչ նյութական աջակցություն ցուցաբերելու համար: Վերջինս առնչվում է նրանց իրավունքների պաշտպանությանը, սոցիալական և բարեգործական ծրագրերի իրականացմանը, որոնք կարող են նպաստել առաջնային խնդիրների լուծմանը: Սակայն, ինչպես ցույց են տալիս մեր հետազոտության արդյունքները, այդ հարցում ավանդական համայնքների և նոր միգրանտների միջև դեռևս առկա է վստահության պակաս: Թերևս դրանով կարելի է բացատրել այն հանգամանքը, որ ֆինանսական տեսքով աջակցություն ստացել է նրանց 2,8%-ը, իսկ ոչ ֆինանսական օժանդակություն՝ 6,4%-ը (աղ.): Այսինքն՝ կարող ենք փաստել, որ ավանդական համայնքային կառույցները, որպես «սոցիալական կապիտալ», շատ քիչ դերակատարում ունեն նոր միգրանտների խնդիրների լուծման հարցում:

Նոր միգրանտների մասնակցությունը համայնքի կազմակերպած միջոցառումներին

Համայնքի բնութագրիչների մեջ կարևոր են նաև հետևյալ հատկանիշները՝ ընդհանուր պահանջներ և նպատակներ, ընդհանուր կենցաղ, կենսագործունեության, աշխարհայացքների, մշակույթի և կոլեկտիվ գործողության ընդհանրության զգացում¹⁸: Այդ տեսանկյունից դիտարկելով սփյուռքահայ համայնքի և նոր միգրանտների համերաշխության հարցը՝ **համայնքային միջոցառումներին մասնակցության** պարագայում կտեսնենք ցուցանիշների որոշակի բարձրացում. հետազոտության արդյունքներով, նոր արտագաղթած ընտանիքների 26,9%-ը մասնակցել է համայնքի կազմակերպած որևէ միջոցառման: Հիմնականում դա մասնակցությունն է ազգային և ավանդական հայկական տոներին: Այս ցուցանիշը կրկին բարձր է ամերիկյան և եվրոպական երկրներում՝ համեմատած ՌԴ-ի հետ (համապատասխանաբար 33,9%, 32,0% և 24,1%, աղ.): Ընդհանուր մշակութային պատկանելության և կոլեկտիվ գործողության պահանջմունքը բավարարելուց զատ,

¹⁷ Bourdieu 1985, 241-258.

¹⁸ Silk 1999, 5-17.

այդ միջոցառումներին մասնակցությունը, ըստ նաև փորձագիտական գնահատականների, երբեմն կրում է ձևական բնույթ. «*Ես մի անգամ առիթ ունեցա Շվեյցարիայի հայ համայնքի տարեկան հավաքության մասնակցելու: Շաբաթ-շաբաթ տրավելով էի, թե ինչքան բազմաշերտ էր շվեյցարահայ համայնքը... Հին համայնքի ներկայացուցիչները նորեկների նկատմամբ շատ զգուշավոր էին՝ նկատի ունենալով, որ եկան, տեսնես ինչով պիտի զբաղվեն, ինչու հայրենիքը թողեցին... Ու դու տեսնում էիր, որ յուրաքանչյուր սեղանի շուրջ հավաքվել էին որոշակի խավի ներկայացուցիչներ՝ հին, նոր, շատ նոր. այդ լարվածությունը կար, բայց բոլորը ցույց էին տալիս, թե շատ ուրախ են՝ այնտեղ գտնվելով» (հարցազրույց ՀՀ ՏԿԵՆ միգրացիոն ծառայության մասնագետի հետ):*

Նոր արտագաղթածների առումով ավանդական համայնքային կառույցների հետ համագործակցությունը համեմատաբար բարձր է նաև կոլեկտիվ գործողություններին, օրինակ՝ **համայնքի կազմակերպած ցույցերին ու ակցիաներին** մասնակցելիս: Յուրաքանչյուր հինգերորդը (21,3%) դրանով ցույց է տալիս իր համերաշխությունը համայնքային կազմակերպություններին (աղ.): Նրանց մասնակցությունը բարձր է հատկապես յուրաքանչյուր տարվա ապրիլի 24-ին ցեղասպանության զոհերի ոգեկոչման և Արցախին նվիրված միջոցառումներին: Այս առումով կրկին ավելի ակտիվ են ԱՄՆ և եվրոպական երկրներ արտագաղթած հայերը, քան Ռուսաստանի Դաշնություն (համապատասխանաբար 37,1%, 29,5% և 17,0%, աղ.): Նրանց մասնակցությունը բարձր է նաև համայնքի կազմակերպած **դրամահավաքներին**՝ հատկապես արցախյան պատերազմների ժամանակ մարդասիրական օգնություն ցուցաբերելիս: ԱՄՆ-ում, եվրոպական երկրներում և Ռուսաստանում մասնակցության ցուցանիշը համապատասխանաբար կազմել է 54,8%, 34,4% 32,9% (աղ.):

Եզրակացություններ

Ամփոփելով կարող ենք նշել, որ հետխորհրդային Հայաստանի բնակչության արտագաղթի հետևանքով արտերկրում ձևավորված նոր սփյուռքի և ավանդական համայնքային կազմակերպությունների միջև համագործակցությունը սահմանափակ է՝ հանգեցնելով խմբային կենսաձևի և ներփակման գործընթացների: Հայերի այդ երկու հատվածների միջև դեռևս պահպանվում են լեզվական, մշակութային, կրոնի և եկեղեցու նկատմամբ վերաբերմունքի որոշակի տարբերություններ, որը խոչընդոտում է սփյուռքի

ավանդական համայնքային կազմակերպությունների և նոր միգրանտների միջև համագործակցությունը: Ի տարբերություն ավանդական սփյուռքի՝ Հայաստանից մեկնածները չեն ունեցել համայնքային-մշակութային կյանքով ապրելու փորձ, չեն անդամակցել սփյուռքում գործող անդրազգային կազմակերպություններին: Այդ հարցում պետք է հաշվի առնել նաև սփյուռքի ավանդական համայնքի ոչ միատարր լինելու և բազմազանության խնդիրը: Այս և նմանատիպ այլ գործոններով պայմանավորված՝ նրանք դեռևս չեն ինտեգրվում սփյուռքի համայնքային կազմակերպություններին:

Հետազոտության արդյունքների հիման վրա կարող ենք եզրակացնել, որ նոր միգրանտների՝ սփյուռքի համայնքային կազմակերպությունների հետ ունեցած թույլ հարաբերությունները դրսևորվում են համայնքային կառույցներին անդամակցության, երեխաների՝ կիրականօրյա դպրոցներ հաճախելու, նյութական և ոչ նյութական աջակցության հարցերում: Համագործակցության համեմատաբար բարձր ցուցանիշներ են արձանագրվել համայնքային միջոցառումներին մասնակցության դեպքում, սակայն դրանք կրում են հատվածային բնույթ: Պայմանավորված ընդունող երկրի գործոնով՝ համագործակցության ցուցանիշներն ունեն տարբեր միտումներ:

Գրականություն

- Եգանյան Գ. 2020, Միգրացիոն իրավիճակը և բնակչության տեղաշարժերի կառավարման ռազմավարությունները ՀՀ-ում, Բանբեր Երևանի համալսարանի (տնտեսագիտություն) գիտական հանդես, N 3 (33), էջ 52-66:
- Եղիազարյան Ա. 2017, Ազգային համակեցական միջավայրերի ձևավորումը հայկական «դասական» և «նոր» Սփյուռքում (Լիբանանի և ՌԴ հայկական համայնքների օրինակով), Պատմություն և մշակույթ, Հայագիտական հանդես, Երևան, էջ 50-66:
- Միգրացիա, Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու 2020 https://www.armstat.am/file/article/demog_2020_7.pdf (ներբեռնման օրը՝ 31.03.2022):
- Арутюнян Ю. 2011, Об армянской диаспоре в России. Этносоциологическое исследование армян Москвы и Краснодара, Ереван, «Гитутюн», 154 с.
- Armstrong J. 1976, "Mobilized and proletarian diasporas". The American political science review, 70 (2), p. 393-408.
- Bell C., Newby H. 1971, Community Studies, An Introduction to the Sociology of Local Community, London, "Allen and Unwin", 262 p.
- Brubaker R. 2002, Ethnicity without groups, University of California (Los Angeles), European Journal of Sociology, 43 (2), p. 163-189.
- Bourdieu P. 1985, "The Forms of Capital." In Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, edited by J.G. Richardson, New York: Greenwood Press, p. 241-258.

- Cater J., Jones T. 1989, Social Geography, An Introduction to Contemporary Issues, London, "Edward Arnold", 260 p.
- Delanty G. 2003, Community, UK, "Routledge", 227 p.
- Hall S. 1990, Cultural Identity and Diaspora, J. Rutherford (Ed.), Identity: Community, Culture, Difference, London, "Lawrence and Wishart", p. 222-237.
- Safran W. 2003, Recent French Conceptualizations of Diaspora, "Diaspora": a Journal of Transnational Studies, 12 (3), p. 437-441.
- Sheffer G. 2003, Diaspora Politics: At Home Abroad, UK, "Cambridge University Press", 290 p.
- Sheffer G. 2006, Transnationalism and Ethnonational Diasporism, "Diaspora": a Journal of Transnational Studies, 15 (1), p. 121-145.
- Silk J. 1999, The Dynamics of Community, Place and Identity, Environment and Planning A, v. 31, p. 5-17.
- Tölölyan Kh. 1991, The Nation-State and its Others: in Lieu of a Preface, "Diaspora": a Journal of Transnational Studies, 1 (1), p. 3-7.
- Tölölyan Kh. 1996, Rethinking Diaspora (s): Stateless Power in the Transnational Moment, Diaspora: a Journal of Transnational Studies, 5 (1), p. 3-36.

ՍՓՅՈՒՌՔԻ ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ԵՎ ՆՈՐ ՄԻԳՐԱՆՏՆԵՐԻ ԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

Միհրան Գալստյան, Գայանե Հակոբյան

Ամփոփում

Թուրքիայի իրականացրած ցեղասպանությունից հետո հայերի մի մասը բռնի տեղահանվեց և բնակություն հաստատեց աշխարհի տարբեր երկրներում: Հայության այս խմբերը և նրանց ձևավորած համայնքները գրականության մեջ հիշատակվում են որպես ավանդական, դասական սփյուռք: Հետխորհրդային Հայաստանից արտագաղթի պատճառով արտերկրի հայ ավանդական համայնքների կողքին հաստատվում են միգրանտների նոր խմբեր, որոնք բնորոշվում են որպես նոր սփյուռք: Ավանդական և նոր սփյուռքների միջև առկա են լեզվական, մշակութային, արժեքային որոշ տարբերություններ, որոնք խոչընդոտում են սփյուռքի ավանդական համայնքային կազմակերպությունների և նոր միգրանտների միջև համագործակցությունը՝ հանգեցնելով խմբային կենսաձևի: Նրանց միջև թույլ հարաբերություններ են ձևավորված հատկապես համայնքային կառույցների հետ համագործակցության, երեխաների՝ կիրակնօրյա դպրոցներ հաճախելու, նյութական և ոչ նյութական աջակցության հարցերում: Համագործակցության համեմատաբար բարձր ցուցանիշներ են արձանագրվել համայնքային միջոցառումներին մասնակցության դեպքում, սակայն դրանք կրում են հատվածային բնույթ և տարբեր են՝ արտագաղթի երկրի գործոնով պայմանավորված:

Բանալի բառեր՝ ավանդական և նոր սփյուռք, արտագաղթ, միգրանտ, համայնքային կառույցներ, համագործակցություն, խմբային կենսաձև, ինտեգրում:

К ВОПРОСУ О СВЯЗЯХ ТРАДИЦИОННЫХ ОБЩИННЫХ СТРУКТУР ДИАСПОРЫ И НОВЫХ МИГРАНТОВ

Мигран Галстян, Гаянэ Акопян

Резюме

Армянские общины, возникшие в разных странах мира после Геноцида армян, осуществленного Турцией, принято характеризовать как традиционную и классическую диаспору. В результате эмиграции из постсоветской Армении в этих странах обосновываются новые группы мигрантов, которые представляют собой новую диаспору. Между традиционной и новой диаспорами существуют определенные языковые, культурные, ценностные различия, затрудняющие сотрудничество традиционных общинных организаций и новых мигрантов. Последнее приводит к групповому образу жизни. Между ними налаживаются слабые связи, особенно в вопросах участия в общинных организациях, посещения детьми воскресных школ, материальной и иной поддержки. Относительно высокими показателями тесного сотрудничества характеризуется участие в общинных мероприятиях, однако они носят сегментарный характер и различаются в зависимости от страны миграции.

Ключевые слова – традиционная и новая диаспора, эмиграция, мигрант, общинные структуры, сотрудничество, групповой образ жизни, интеграция.

ABOUT THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADITIONAL DIASPORA COMMUNITY STRUCTURES AND NEW MIGRANTS

Mihran Galstyan, Gayane Hakobyan

Abstract

After the Genocide committed by Turkey, many Armenians were forcibly separated from their homeland and settled in different countries of the world. These groups of Armenians and the communities formed by them are referred to as the traditional, classical Diaspora in the academic literature. Due to emigration from post-Soviet Armenia, new groups of migrants have been established alongside traditional Armenian communities

abroad that are defined as a new Diaspora. There are certain linguistic, cultural, and value differences between the traditional and new Diasporas, which hinders the cooperation of new migrants and traditional Diaspora community organizations, the latter leads to formation of group lifestyle. Weak relationships have been formed between them, especially in terms of membership in community structures, children's attendance to Sunday schools, material and non-material support. Relatively high levels of cooperation have been reported on participation in community events, but the participation has fragmented nature and vary based on the country of emigration factor.

Key words – traditional and new Diaspora, emigration, migrant, community structures, cooperation, group lifestyle, integration.